

vsaki rastlini močan kolec, h kateremu jo s slamo ali pa z bičjem privežemo.

5. Artičoka.

Artičoka je osatna rastlina, katera raste divja v Dalmaciji na rdeči ilovici mej grmovjem in skalovjem. Prav dobro bi ta rastlina gotovo uspevala tudi v Vipavi pod goro, na primer tikoma nad Vipavo povsod, koder je za repnik zadosti zemlje. Pridelovanje artičoke je kaj preprosto. Seme dobre vrste (najboljša je pač čisto navadna, višnjekasta dalmatinska artičoka) vsejemo na vrtu na kako lešico, precej dobro pognojeno. Enoletne, še bolje pa dveletne rastline, presadimo potem v prav prisojno lego, prav daleč narazen. Šele na meter v kvadratu sme po ena rastlina priti. Zemlja za artičoke mora biti rdeča ilovica, sicer ne uspevajo. Obdelujemo pa jih, če jih vsako leto na spomlad okopljemo ter ob enem tudi pognojimo. Artičoka trpi kakor špargel po 15 do 20 let, pa tudi še po delj lahko.

6. Fižol.

Kako je zgodnji fižol pridelovati, o tem pač ni potrebno še le pouka pisati. Poglavitna reč je zopet prav zgodnja vrsta. Najboljši pritlični zgodnji fižol pa je tako zvani „cukrenec“ — podolgljatega, bolj drobnega, popolnoma črnega zrnja. Nemški se zove ta vrsta „Negerbohne“, in vsak dunajski zelenjadni vrtnar jo ima. Najboljša natiška vrsta je rumeni Mauthnerjev voščenič s popolnoma rumenim dolgim stročjem. Seme te res izborne vrste ima na prodaj deželna kmetijska šola v Grmu.

Tako smo povedali, kako se goje nekatere kuhinjske rastline, katere bi v Vipavi, pridelovane na veliko, lahko donašale jako lep dobiček. No, prav trdno smo prepričani, da zaradi teh vrstic ob letu v Vipavi niti eden kvintal kuhinjske zelenjadi ne bo več zraslo, nego je je letos, kajti ni navada, pa je. Reč je pa vendar velikanskega gospodarskega pomena, in zato je ne kaže zanemarjati, ampak krepko podpirati. Gospod načelnik vipavske podružnice c. kr. kmetijske družbe kranjske, Vi vzemite to reč v roke, in gotovo Vam bodo kedaj nad vse hvaležni! Naprosite centralni odbor, da pošlje popotnega učitelja gospoda G. Pirca v Vipavo, da z živo besedo ljudi vname za reč. Prosite pa tudi ob enem centralni odbor, da se iz tistih 3000 for., kateri so namenjeni povzdigi kmetijstva, precejšnja vsota določi za darove tistim Vipavcem, kateri bi se pridelovanja zgodnje zelenjadi istinito lotili.

Zakaj nekatere popolnoma doraslo drevo vendar ne rodi?

Tu je treba pogledati, kje je zadržek?

Zadržek utegne biti v zemlji. Če je zemlja zelo pusta, da korenine ne nahajajo živeža za rejo drevesa

in sadu, ali če je njih živež slab in ubog, seveda tako drevo ne more imeti sadu, kakor tudi žito ne, če je v pušči, in krava mleka ne, če je sestradana. Takemu drevesu se mora zemlja globoko okopati in zboljšati, to je, dobre prsti treba dati koreninam, da bodo imele več in boljšega živeža.

Če je pa zadržek v deblu, to je, če ima debelo, trdo skorjo, ali pa je tako v senci, da ga solnce ne more vsega obsevati ter mu lesa zadosti pregrevati, — tako drevo tudi ne more sadu roditi, ali ga pa ima po eni strani, po drugi pa ne. Kajti muzga se ne pretaka povsod enako po lesu ter tistega živeža, katerega dobiva po listji, ne pretvarja s tistim, ki prihaja iz korenin, v rodovitnost. Takemu drevesu je kaj lahko pomagati, če mu staro in mrtvo suho kožo čisto odrgneš in tiste veje, katere mu najbolj delajo senco, porežeš. Če je pa vse drevo v senci, daš mu, če je mogoče, solnca, ako namreč spraviš s pota tisto, kar mu dela senco.

Če je v vejah zadržek, to je, če jih je preveč, če so pregoste, da druga drugo pokrivajo in tope, da jih solnce ne more pregrevati, ter muzga komaj les in perje preživlja, — tako drevo moraš zelo obrezati in mu vse veje, katere mu delajo senco, iztrebiti ter mu jih le toliko pustiti, kolikor presodi oko, da je dosti in prav. Če potem še neče roditi, ukrive ali pa prevežejo se mu veje ob začetku kresnika, da je muzga malo zadržana in da v les preveč ne žene, ampak da mora delati sadne popke, kakor se tudi šparoni z vinskimi mladikami delajo in ukrive, da mladike prisilijo k rodovitnosti. Tudi se prisili drevo k rodovitnosti, če ima muzge preveč, da le v les žene in raste, ako se mu pušča, to je, če se mu v kožo po deblu naredi zareza, ali le po eni ali pa po oboji strani, kakor je treba, da izgubi nekaj muzge.

Nerodovitnost od vremena se težko odvrne, ker vreme ni v naši oblasti. Mraz, suša, prevelika moča, toča, vse to škoduje sadju. Že v popkih lahko vreme sad skazi. Tri tedne o kresu počiva drevje v rasti, muzga tačas ne žene v les, ampak dela popke za prihodnje leto, cvetne, lesne in listne. Če je takrat toplo in tiho vreme, da se muzga po vsem drevesu za kožo lahko zadosti spari in se naredi pripravna za rodovitnost, požene iz mladik veliko cvetnih popkov, iz katerih bo prihodnje leto cvetje in sadje. Če je pa takrat dolgo deževno in mrzlo, da se muzga ne more spariti, ali pa suša, da muzge manka, onda drevo ne more narediti cvetnih popkov, ampak komaj slabih lesnih in listnih, in pomladi ne bo ni cvetja ni sadu. Tega mi ne moremo odvrniti, razen suše, če takrat prilivamo koreninam; pa dobro je vendar uže prej vedeti, če bo drugo leto sadje cvelo ali ne, da človek ve staro sadje hraniti ali pa prodati.

Ravno tako se od vremena tudi na drevji izkazi cvetje, da ni sadu. Če drevje pred perjem pokaže cvetje

odpadlo bo, ker nima tistega potrebnega živeža, katerega dobiva po listji ali perji. Tako cvetje se ne more zadosti izgoditi in na lesu urasti. Tako češnje, češplje, ki cveto vsako leto, pa malokdaj v perji, obrode malokdaj. Če se tako drevje kakih 8 do 10 dni prej okoli korenin okopá, in z brinovimi ali pa smrekovimi vejami ali s snegom, ledom ali blatom korenine pokrijejo, zadrži se razcvit tudi skoraj za toliko dni; v tem se začno lesni in listni popki razvijati in drevo cvete potlej v perji. Pa ne vem, če bi to vselej in povsod gotovo pomagalo.

Če bi sadje preveč cvelo, ostalo bi ga tudi malo. Pomaga če se takrat takemu drevesu korenine zalivajo, prej pa v tisti vodi živalski ostanki: kosti, rogovi, usnjevi obrezki itd. kuhajo. Če ob sadnem cvetju dežuje, da se rodilni prah ne more v dno sadnega ploda osuti, ter ga tudi čebelice ne preneso, izkazi se cvetje. Pomaga pa, če drevo časi pomaješ.

Razne reči.

* Kako se pokončava voluhar ali velika povrtna miš? Ako se na kakem vrtu, ali v cvetličnjaku, po zgodnjih gredah, ali drevesnicah zarede te jako škodljive živali, pokončaš jih najlaže z vodo. Vzemi tri ali štiri delavce, dva naj nosita vodo, tretji ali četrti naj jo pa vliva v odprte luknje tako dolgo, dokler bodo polne. Dolgo ti ne bode treba čakati, pa bodo prišle miši ven, sedaj jih pa lahko s palico ali metlo pobiješ. Posebno dobro je pa tako ravnanje še zaradi tega, ker vse mlade miši tudi poginejo po gnezdih svojih. Tako delam že več let in sem vselej popolnoma pokončal vse škodljive voluharje.

* Češnjevi reclji, ki jih povsod mečejo v smeti, tudi niso brez vrednosti, kakor trdi „L. W. Z. für Thüringen“. Ako se reclji takrat, kadar se češnje zobljejo, spravljajo v papir in se potem v senci posuše ter se, kadar je treba, prav tako, kakor iz čaja, napravi iz njih pijača pa se jej pridene nekaj cukra, služi ta pijača posebno dobro proti nahodu in pa proti kašlju malih otrok.

* Kako se dobi debelo sadje. Da dobimo jako debelo sadje, moramo ga, dokler raste, nekajkrat poškropiti z raztopnino iz 80 gramov železnega vitrijola v enem litru vode.

* Mleko pomaga proti čebelnemu piku. O tem piše nekdo v „Kamminer Kreiszeitung“: „Včeraj se je moj enoletni sin, ko baš nihče ni pazil nanj, priplazil k uljnjaku. Opikal ga je kakih trideset čebel po glavi, obrazu, vratu in pet na desni roki, če tudi je žena moja hitro pritekla in ga proč odnesla. V strahu se domislil, da bi sveže mleko morda pomagalo proti čebelnemu piku. Žena moja je otroku glavo in vrat izmila s sladkim mlekom, jaz sem mu pa porval čebelna žela, potem sva ga obložila z robci, namočenimi z mlekom. Otok, ki je

nastal v prvih minutah, ni naraščal, temveč izginil čez nekaj ur. Že zvečer bil je otrok zdrav in vesel.“

Podučne stvari.

Zemljepisni in narodopisni obrazi.

Nabral Fr. Jaroslav.

(Dalje.)

119.

Utemeljenje države peruvanske; vladarska rodovina in plemstvo.

Država peruvanska je bila ogromna, ko so Španjolci na njen svet stopili. Obsezala je celo pobrežje današnjih ljudovlad ekvadorske, peruvanske, bolivijske in večino čilske. V primeri s to neizmerno daljino pa je bila širina zelo neznatna, kakih 90 zemljepisnih milj, več skoro gotovo ne.

Peruvanska kraljevina je cvela uže štiri veke, preden je evropejska noga nanjo stopila. Ustanovil je to kraljevino neki Manko Kapak s svojo ženo Mamo Ozelo. Mislilo se je, da sta bila evropejskega rodu. Na to mnenje so prišli zato, ker se je po Ameriki pripovedalo in se še, da je neki evropejski rod, vozeč se nekaj po atlantskem morju, od viharja vržen bil na braziljsko obrežje, kjer se mu je ladja polomila, sam pa si življenje rešil.

Španjolski potopisci, ki so o Pisarovem času po Ameriki potovali, sporočajo nam, da so Peruvanci, vzlasti pa rod Inkovcev, bele kože in drugačnega ustroja, kakor drugi njihovi zemljaki. Edino ta rod, vele, nosi brado po evropejski, in nagiba bolj na evropejske navade, kakor pa na navade Braziljcev, Naragvancev ali Meksikancev. Razen tega nam sporočajo ameriške knjige, da so v starem času v Ameriko pripluli bradati pa s čudnim orožjem obloženi ljudje, in da so se najpreje v Peruvu naselili. Vele tudi, da so bili popreje vsi ljudje enaki, da se je pa naenkrat med njimi pokazal nek človek z ženo, ki je bil različen od drugih divjakov po velikosti in obličju, po hoji in po navadah, ki se je izdajal za solnčnega sina, ona pa za solnčevo hčer. Pokrajina, v katerej je ta dvojica bivala, pa je Kusko. Manko je zberal možake okolo sebe ter jih učil, kako se polje obdelava, kako obleka izgotavlja in hiše stavijo. Ozela pa je ženske učila presti, plesti in drugih ženskih opravil. Preprosti divjaki so se drage volje zberali okolo svojih nebeških učiteljev, in tako je polagama nastalo mesto Kusko.

Zanesljivih in popolnih podatkov o državi peruvanskej pa nimamo. Znanih nam je 13 vladarjev po imenu preden so Španjolci Peruvansko podjarmili. S početka se je širila država peruvanska mirno, očetovsko vladanje prvih Inkovcev je privabljal okolna plemena,